

9. Dergachev V.A. Geopolitika. – М. : Juniti–Dana, 2004. – 526 s.

Kravchuk V. O., master student of Khmelnytsky national university (Ukraine, Khmelnytsky), vikakravchuk92@gmail.com

“Frozen conflicts” as an instrument of the Russian Federation geo-strategy realization

The existing “frozen conflicts” in the former Soviet Union are analyzed in this paper, the Russian Federation interests in the regions of “frozen conflicts” are described, a number of factors that explain the interests of the RF in these areas are represented. Also the internal dimension of the “frozen conflicts” and the relationship between them and the regional interests of RF are described.

Keywords: RF, geo-strategy, “frozen conflict”, geopolitical interests, influence.

Кравчук В. А., магістрант, Хмельницький національний університет (Україна, Хмельницький), vikakravchuk92@gmail.com

“Замороженные конфликты” как инструмент реализации геостратегии РФ

Проанализировано существующие “замороженные конфликты” на постсоветском пространстве, описано интересы Российской Федерации в зонах “замороженных конфликтов”, приведено ряд факторов, которые объясняют интересы РФ на этих территориях. Также описано внутреннее измерение “замороженных конфликтов” и связь между ними и региональными интересами РФ.

Ключевые слова: РФ, геостратегия, “замороженный конфликт”, геополитический интерес, влияние.

* * *

УДК 327.82

Мощенко О. М.

аспірант, Державна установа “Інститут всесвітньої історії” НАН України (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

НОВА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В КАТЕГОРІЯХ НЕООСМАНІЗМУ ТА НЕОПАНТЮРКІЗМУ

Висвітлюються сучасні напрями та тенденції зовнішньої політики Турецької Республіки, аналізується її нова зовнішньополітична доктрина. Особлива увага приділяється характеристикам ідейних течій неоосманізму та пантюркізму, з'ясування їх ролі у формуванні стратегії країни на міжнародній арені. Розглядається трансформація формату відносин Туреччини з країнами Близького Сходу і Центральної Азії, а також їх регіональними об'єднаннями.

Ключові слова: Туреччина, Близький Схід, зовнішня політика, неоосманізм, неопантюркізм, доктрина, регіональне лідерство.

Турецька Республіка все частіше заявляє про себе як про регіонального лідера із власною системою інтересів. За останні кілька років змінився не лише зміст турецької зовнішньої політики, але і зазнали якісних змін інструменти і механізми її побудови та реалізації. Уряд країни все більше уваги зосереджує на Близькосхідному регіоні та його проблемах. Тактичні дії на міжнародній арені регулюються ідейними засадами, взятими на озброєння новою владою, яка спромоглася заручитися серйозною підтримкою громадян. Не дивлячись на те, що починаючи з розгону мирного мітингу проти забудови столичного парку Гезі у Туреччині протягом 2013–2014 років не припинялися антиурядові виступи, підтримка правлячої партії виявилася стабільно високою. На адресу прем'єра Р. Ендогана лунали звинувачення у корупції, диктатурі, ісламізації країни, вимоги розширення демократичних свобод, зокрема свободи слова і самовираження, тощо. Однак, на перших всенародних виборах президента Туреччини (раніше глава держави обирався парламентом), які відбулись 10 серпня 2014 року при рекордно високій явці 73,1% чинний прем'єр-міністр країни Реджеп Тайїп Ердоган переміг у першому ж турі президентських виборів, набравши 52% голосів виборців. Результати виборів були визнані більшістю

країн світу і це є демонстрацією того, що сьогоднішнє керівництво країни проводить внутрішню та зовнішню політику, яка має підтримку серед населення країни. За деякими припущеннями, такий результат пояснюється стрімким економічним зростанням Туреччини впродовж останніх років і активною зовнішньою політикою, яка піднімає міжнародний авторитет країни і здобуває схвальних відгуків власних громадян. Саме ці два аспекти дозволяють Партії справедливості та розвитку (ПСР) спиратися на широке коло електорату і вже більше 10 років користуватись його довірою і приймати рішення в масштабах країни.

З огляду на вищезазначене постає необхідність визначити зміст нової зовнішньополітичної стратегії, яка віддзеркалює сьогоднішній національний інтерес Турецької Республіки (ТР) у діях державної влади на міжнародній арені. Так, нова регіональна політика Анкари більше не визначає просвітопейський напрямок як основоположний, принаймні на порядку денному. Натомість одночасно можна виокремити два пріоритетні напрями зовнішньої політики Анкари – концепція неоосманізму – зближення з ісламськими державами та неопантюркізму – з країнами спорідненими мовою і походженням. Перший включає пріоритети у поглибленні співробітництва і культурному зближенні з мусульманськими народами Близького Сходу і Північної Африки, які на погляд ТР могли б згуртуватися навколо її лідерської позиції у регіоні. Другий стратегічний напрямок – відновлення діалогу і довіри з тюркськими республіками Центральної Азії і Кавказу, з якими Туреччина має тісні культурні, політичні та економічні зв'язки. З останніми Туреччина намагається поглибити міжрегіональне співробітництво на основі допомоги щодо стабілізації політичної ситуації, а також для яких вона сподівається стати зразковою моделлю успішної економіки. Змістом даного дослідження є визначення сутності даних ідейно-політичних течій, їх значення для формування зовнішньополітичних стратегій країни як вигідної і логічної альтернативи європейському вектору розвитку, оскільки саме ці ідеї, на теперішній час, демонструють найбільшу підтримку у сьогоднішньому турецькому суспільстві.

Сучасний потужний економічний і політичний потенціал Турецької Республіки дозволяє їй проводити незалежну зовнішню політику. Якісні зміни у внутрішньому житті країни суттєво вплинули на формування нової зовнішньополітичної парадигми ТР на міжнародній арені, передусім у сенсі зміни формату співробітництва з сусідніми державами. З огляду на невдачі на шляху вступу до елітного клубу країн західної Європи, Туреччиною було прийняте рішення про зближення з країнами, територіально близькими та культурно спорідненими. Новий уряд Туреччини докорінно змінив політику стосовно країн пріоритетного інтересу – Близького Сходу, Північної Африки, Центральної Азії і Кавказу. До недавнього часу відносини Туреччини з цими регіонами будувалися на основі принципу невтручання. Туреччина переважно не долучалася активно до справ близькосхідних держав, зберігала нейтралітет у суперечках між ними, не займала сторону тієї чи іншої групи, оставалась осторонь проблем і трансформацій економічних систем

у Центральній Азії, переважної більшості військових протистоянь у Африці. З приходом до влади нової партії, поведінка Туреччини за кожним з напрямків змінилася.

Ще у 2006 році глава нового уряду Р.Ердоган виступив на 10 міжнародному тюркському курултаї у м. Кемерз ініціативою створити Співдружність тюркомовних держав, яка закладе умови для їх економічної інтеграції і дозволить їм виступати на міжнародній арені з єдиних позицій. Крім того, на сьогоднішній день значно зросли позиції Турецької Республіки в системі відносин між країнами Близького Сходу, про що свідчить активна залученість ТР практично до кожного конфліктного процесу у регіоні. Останнім часом Анкара все більше уваги приділяє співробітництву з країнами, з якими вона пов'язана спільним минулим Османської імперії і її колишніх союзників, оскільки саме вони знаходяться у безпосередній територіальній близькості до ТР, що уможливує використання даної вигоди на користь кожної зі сторін. Туреччина все частіше виступає гарантом безпеки в регіоні, арбітром регіональних міжнародних проблем, ініціатором політичного діалогу та двигуном економічних перетворень. Такі тенденції можуть найближчим часом перетворити Турецьку Республіку не тільки у ключову ланку між Західними країнами та Близькосхідним регіоном, але і в лідера нового об'єднання держав навколо одного домінуючого центру сили.

Метою публікації є висвітлення сучасних тенденцій зовнішньої політики Туреччини з урахуванням їх ідейних засад – течій неопантюркізму та неоосманізму. Відповідно, завданнями статті є аналіз причин зміни зовнішньополітичної стратегії країни, визначення змісту ідейних течій неопантюркізму та неоосманізму, їх походження, а також аналіз їх потенціалу щодо можливостей втілення у політичну практику.

Тема трансформації сучасної зовнішньої політики Турецької Республіки висвітлена в наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Зокрема, значної уваги заслуговують напрацювання Ідріс Бел, Мустафи Кібароглу, Мустафи Уфалі, Решат Арім, Улріке Дюфнер, Хусейна Багчі. З числа вітчизняних дослідників варто відзначити наукові розробки В. Головченка, С. Зінько, Н. Ксьондзик, Н. Мхитарян, Т. Стародуб, О. Воловича, П. Варбанця. З огляду на недостатню увагу наукового співтовариства до питань ідейних засад неопантюркізму та неоосманізму, як ідейних засад нової зовнішньополітичної стратегії, дана стаття покликана саме висвітлити цей аспект.

Пріоритети зовнішньої політики країни було переглянуто ще в період, коли ТР не дозволила використовувати свою територію для наступу на Іран. Це відбулось у в 2003 році, що можна вважати початком тверезого і прагматичного погляду країни на хибність європейського вектору, або, принаймні, його безперспективність за даних обставин. На той час у країні вже відбувалися певні зміни та знаходили місце нові течії та ідеї. Вже тоді було зрозуміло, що в країні зароджується нова зовнішня політика, в основі якої лежить розвиток Близькосхідного вектору, а також “повернення” країни в регіон Центральної Азії. З того часу Анкара намагається проводити ще більш

незалежну зовнішню політику, спрямовану на вихід “з-під контролю” західних союзників та перетворення Туреччини на потужного регіонального гравця. Такі плани політичного керівництва країни чітко відображалися в конкретних діях, пов'язаних з реалізацією зовнішньої політики, а саме її близькосхідному і тюркському векторі. Її позиція була закріплена в одному із основних принципів зовнішньої політики країни – принципі “нульових проблем з сусідами”, який спрямований на встановлення добросусідських або нейтральних відносин з усіма сусідніми державами. Успіх такої стратегії забезпечувався пропозицією допомоги у вирішенні регіональних проблем мирним шляхом за столом переговорів, економічними ініціативами та культурними програмами. Крім того, стабільність регіону Близького Сходу постає в інтересах кожного з акторів регіону, адже усі ці країни, які багаті на енергетичні ресурси хочуть утримати стабільність для економічного розвитку. Саме цього балансу і пообіцяла їм Туреччина, виступивши у якості арбітра міждержавних та внутрішньодержавних конфліктів.

Перегляд пріоритетів та напрямків зовнішньої політики Туреччини першопочатково ініціюється лідером правлячої партії країни, ПСР–Реджепом Ердоганом. Саме після приходу в 2002 році до влади ПСР Анкара принципово намагається змінити своє геополітичне “позиціонування” як у регіоні Великого Кавказу, так і у всій світовій політиці. Туреччина періоду правління уряду Р. Ердогана постає потужним міжнародним гравцем та регіональним лідером із власною системою геополітичних інтересів. ПСР виступає за повне включення країни в глобальне співтовариство при збереженні традиційних ісламських цінностей. Подібний підхід, який одержує все більше поширення в світі, дозволив ПСР домогтися перемоги на трьох останніх парламентських виборах. Сутність нової політики полягає у зацікавленості країни в співробітництві з сусідніми державами заради зміцнення своєї ролі серед них як регіонального економічного, політичного та безпекового лідера.

Дискусії про наміри Туреччини відмовитися від ізоляціоністської, зосередженої виключно на території Туреччини політики та перейти до багатовекторної зовнішньої стратегії ведуться давно. При цьому ще на початку 90–х років йшлося про можливість розбудови стратегії країни на основі засад комплексної і послідовної зовнішньої політики щодо країн найближчого територіального оточення і культурно та релігійно споріднених основ для ідеології Турецької держави в XXI столітті. Для нового уряду це питання перейшло у практичний вимір. Протягом кількох років правління вказаної партії, відбулося зростання авторитету Туреччини в таких організаціях, як ООН, НАТО, Організація Ісламська конференція, а також встановлення взаємовідносин з багатьма новими структурами. Слід також згадати про те, що Туреччина отримала статус спостерігача в ряді провідних регіональних та глобальних організацій, таких, наприклад, як Африканський союз, Ліга арабських держав, Асоціація країн Карибського басейну і Організація американських держав.

Новий поштовх для посилення основних позицій Туреччини за вказаними напрямками деякі політологи пов'язують з приходом до влади 1 травня 2009 року нового міністра закордонних справ Туреччини Ахмета Давутоглу, який проголосив курс країни на перетворення з периферійного члена НАТО на центр сили світового масштабу [1]. За його словами, успіх на цьому шляху гарантує османське минуле Туреччини, тому зараз країна повинна використати для цього свої нові переваги. Такими перевагами, на думку українського експерта Т. Стародуб, є вигідне геополітичне розташування, значний економічний та транзитний потенціал, впливові позиції в регіональних та міжнародних структурах, лобістські ініціативи, а також ефективна пропаганда можливості поєднання мусульманських традицій з європейськими стандартами та демократичними цінностями [2]. Успішне застосування нової стратегії інтеграції в територіально та культурно близькій Туреччині простір вже з перших років продемонструвало правильність обраного шляху.

Традиційно, Туреччину завжди розглядали як країну, унікальну за своїм геополітичним значенням вже внаслідок одного її географічного положення. Туреччина знаходиться у центрі Північно-західної Азії, названого аналітиками найбільш геостратегічно важливим регіоном світу. Ця держава лежить на стику між Сходом і Заходом; належить одночасно до кількох різних культурних зон; її можна розглядати як балканську країну, як близькосхідну країну, як кавказьку країну, як азіатську і як європейську державу. Крім того, Туреччина лежить між ісламським і християнським світом, між державами, які мають ліберально-демократичну форму правління і лише знаходяться на етапі формування демократичних інститутів, розташовується між декількома зонами, котрі впродовж історії служили джерелом конфліктів: Балканами, Близьким Сходом, Кавказом, між цивілізаціями різних культурних і релігійних спільнот. Тому країна відіграє помітну роль у семи цілком відмінних регіонах: Західній Європі, Балканах, Східному Середземномор'ї, Близькому Сході, Кавказі та Каспії, Центральній Азії і Чорному морі [3].

Як відомо одним з головних напрямків зовнішньої політики Туреччини з кінця Другої світової війни і до нещодавнього часу була європейська інтеграція, але за останні роки, як вже зазначалося вище, відбулася трансформація акцентів зовнішньої політики країни. Підтвердженням домінування європейського вектору в ЗП Анкари є той факт, що Туреччина стала членом стратегічного клубу Заходу завдяки приєднанню до НАТО (1952), Ради Європи (1949) та укладенні угоди про асоціацію з 1963 року з попередником Євросоюзу – Європейським економічним співтовариством. У квітні 1987 року Туреччиною була подана заявка на вступ до ЄС. З 1 січня 1996 року між Туреччиною та ЄС діє митний союз. У грудні 1999 року Туреччину утверджено як кандидата на вступ до Євросоюзу.

Водночас, коли стало зрозуміло, що процес інтеграції країни до ЄС затягується на роки, було вирішено розглянути і інші напрямки зовнішньополітичної стратегії. Наприкінці 1990–х рр. Анкара розробила геостратегічну концепцію розвитку країни до 2023 року, відповідно до якої етнічно

спорідненим націям тюркського походження у світі відводиться провідна роль. Так, паралельно з вступом Туреччини в ЄС розробляється напрямок тюркської економічної, а можливо в майбутньому, і політичної інтеграції. За висновками деяких аналітиків, у 90–х роках таке призначення уявлялося Анкаряк намір створити у XXI в. потужну тюркську державу в географічних рамках Османської імперії і деяких російських територій з компактним проживанням тюрків [4, с. 113]. Водночас, наразі таке розуміння принципової позиції Туреччини щодо тюркського етносу і категорій неопантюркізму є застарілим.

У своїх витоках пантюркізм виник як ідеологія, що проповідувала мовну, релігійну та культурну спільність тюркомовних народів. Туреччина, під впливом розпаду СРСР і ослаблення давнього історичного суперника – Росії – вперше почала відігравати активнішу роль в нових державах Закавказзя і Центральної Азії на своїх північних рубежах на початку 1990–х. Як вважав колишній президент Туреччини Т. Озал, головні сподівання мусульманських держав колишнього СРСР пов'язані з можливістю наслідувати приклад Туреччини в тому, що стосується державного устрою [5, с. 149].

Інший традиційно важливий, альтернативний європейському напрямок ЗП Туреччини є неоосманізм. З початку 1990–х рр. для Туреччини характерна активна, напориста політична, економічна та ідеологічна експансія як в регіони, що колись входили до складу Османської імперії (держави Північної Африки та близького Сходу, Ірак, Закавказзя, Крим, Балкани), так і в ті, з якими Туреччину з'єднують історичні та етноконфесійні зв'язки (Іран, Пакистан, республіки Середньої Азії). Таку політику можна назвати послідовною і передбачуваною, оскільки зараз у боротьбі за сфери впливу і встановленні нового порядку на ісламському Сході Туреччина має всі шанси зайняти більш стійкі лідерські позиції.

Зовнішня політика Туреччини сучасного періоду пов'язується з приходом до влади нового уряду, сформованого Партією справедливості та розвитку. Однак, більш точно, зміни у міжнародній стратегії ТР започатковуються у середині 2000–х років. А саме, коли у лютому 2005 р. на 5-й конференції керівників МЗС Кувейту, Йорданії, Ірану, Сирії та Саудівської Аравії Туреччина виступила з ідеєю створення Близькосхідного Союзу – альтернативи ЄС. Цю подію можна вважати початком нового етапу зовнішньополітичної лінії Туреччини на міжнародній арені, адже до цього протягом тривалого періоду зовнішня політика країни була спрямована переважно на зближення і поглиблення співробітництва з країнами ЄС та США. Незважаючи на те, що Анкара в рекордні терміни виконувала всі завдання, які були поставлені перед країною для вступу до ЄС, цей процес був пригальмований західними партнерами. Туреччина значно реформувала Конституцію і законодавство, в результаті чого надані свободи всім етнічним меншинам, заборонена смертна кара, обмежені можливості військових впливати на політичне життя держави. Однак, рішення Франції та Австрії винести питання приєднання ТР до ЄС на референдум фактично перекреслювали перспективи її членства в цій організації. На думку українського експерта

П. Варбанцяке рішення було пов'язане з бажанням призупинити процес євроінтеграції ТР з цивілізаційних, географічних і частково економічних міркувань [6, с. 64]. У зв'язку з цим рано чи пізно ТР все ж змушена була б усвідомити, що їй слід шукати інші зовнішньополітичні орієнтири. В свою чергу, А. Давутоглу швидко зреагував на даний маневр і проголосив зміну зовнішньополітичної парадигми. За його словами, тривала орієнтація, починаючи з кінця Другої світової війни переважно на Захід, значно порушила баланс в зовнішній політиці ТР, а також завдала значних збитків національним інтересам країни, оскільки здійснювалася за рахунок зниження зовнішньополітичної активності Туреччини на регіональному рівні, зокрема, на Кавказі, в Центральній Азії, на Близькому Сході, в Північній Африці і на Балканах [7]. Таким чином, на його думку, західний напрям перестав бути домінуючим у зовнішній політиці, акценти було вирішено змістити на Схід та Південь.

Водночас, прагнення країни стати членом європейської спільноти стало значним поштовхом до економічного прориву, реформ і модернізації країни [8]. Це зробило значний вклад в потенціал сьогоденної ТР, яка вирішила скористатись цими надбаннями у інших напрямках. З огляду на нові можливості, зовнішня політика Турецької Республіки природно еволюціонує у бік зростання міжнародного впливу на основі регіонального лідерства. Так, професор Бюлент Арас, який очолює Центр Стратегічних досліджень при МЗС Туреччини, вважає, що сьогоденна структура зовнішньої політики ТР розділилася на три кола [9]: перше – 12 країн-сусідів Туреччини, з яких напруженими залишаються лише відносини з Єгиптом та Сирією; друге – сусідні регіони, з найбільш важливими регіонами – Кавказ, Центральна Азія, Близький Схід і Балкани; третє – найбільш віддалені регіони та країни, де особливої уваги заслуговує Африка, Азія та Латинська Америка.

Після приходу до влади Партії справедливості і розвитку в листопаді 2002 року регіональна політика зазнала відчутних змін. Вона характеризується неухильним зближенням з арабськими країнами та послабленням ізраїльсько-турецьких стосунків, нормалізації стосунків з Грецією, Сирією та Ліваном, відновлення переговорів по Кіпру, активізацію контактів з Єгиптом, орієнтацією на тюркський світ, з яким вона має тісні культурні та історичні зв'язки [3]. Діяльність Анкари в Північній Африці і на Близькому Сході – комплексна багаторівнева політика з нарощування свого впливу. З точки зору В. Аваткова, основою присутності Туреччини в арабському світі служать бізнес-зв'язки та інвестиції [10]. Тому, на цій успішно вибудованій за останнє десятиліття базі розвиваються громадські й політичні контакти, які часто знаходять вираження в економічній і безпекій співпраці. Процвітання турецько-арабської співпраці досягається за рахунок посилення культурної, освітньої та гуманітарної присутності в регіоні. Правляча Партія справедливості і розвитку дотримується в зовнішній політиці нової установки, яку можна охарактеризувати як нову функціональність. При спробі описати позицію

ПСР прагматизм і гнучкість будуть ключовими словами [11, с. 41].

До 2002 року для зовнішньої політики Туреччини характерна деяка ізольованість від міжнародної системи. Як відомо, саме очільник МЗС Турецької Республіки Ахмет Давутоглу, сформулював шість основних принципів для подолання цієї ізольованості країни на міжнародній арені, зокрема [12]: 1) необхідно знайти правильне співвідношення між свободою і безпекою за принципом “якщо безпека хороша для однієї держави, однієї країни і однієї людини, вона принесе користь і іншим”; 2) долучення якомога більшої кількості ворогуючих сторін до розв'язання конфлікту під час переговорів; 3) інтенсифікація співробітництва щодо сусідніх регіонів посередництвом дипломатії на принципах “безпеки для всіх”, “політичного діалогу на високому рівні”, “економічної взаємозалежності”, а також “культурної гармонії і взаємоповаги”; 4) прагнення до взаємодоповнюючих дій з основними гравцями на світовій арені; 5) використання міжнародних форумів та нових ініціатив для надання імпульсу вирішенню питань, що становлять взаємний інтерес; 6) створення “нового образу Туреччини” завдяки громадській дипломатії.

За порівняно короткий термін Туреччина домоглася безпрецедентних змін в ряді напрямків зовнішньої політики. З. Милошевич пов'язує такі успіхи з лібералізацією ЗП Туреччини. До складових її успіху він відносить такі пункти, як: багатовимірна дипломатія, співпраця, принцип нульових проблем із сусідами, лібералізація візового режиму, безпрограшна стратегія, вирішення конфліктів, посередництво в переговорних процесах, захист демократичних ідеалів та багато інших [8]. Зокрема, у врегулюванні конфліктів Туреччина відкидає примусові інструменти і покладається на дипломатію та включення основних зацікавлених сторін у вирішення конфліктогенної ситуації політичними методами, не стаючи на бік жодної з ворогуючих сторін [12]. Але на жаль такої підхід показав свою малу ефективність у випадку з Україною, коли Росія здійснює агресію, знаючи, що очікувати хоча б демонстрації сили з боку Туреччини в басейні Чорного моря не приходиться, а “занепокоєння” ще однієї з країн її агресивними діями російську сторону, м'яко кажучи, не вражає.

З середини 2000-х років Анкара перетворилася на важливого гравця в регіоні, де до того майже не мала впливу і не відігравала активної ролі. Нова зовнішньополітична доктрина країни знаходиться все ще на етапі формування, однак вже на сьогоденній день стає зрозумілим, що в основі ЗП ТР лежить політика так званого “неопантюркізму”, яка полягає в об'єднанні тюркомовних народів від Китаю до Адріатичного моря в одну міжнародну спільноту. У центрі уваги неопантюркізму – інтеграція тюркських держав виходячи з їх етнічної, мовної та релігійної близькості у гуманітарній та економічній сфері. Зміст ідеології неопантюркізму передбачає пріоритетним консолідацію тюркського етносу. Неопантюркізм умовно можна розділити на два головних напрями: поглиблення розуміння та взаємодії між тюркськими країнами на основі пантюркізму і підтримка тюркських

народів, які з тих чи інших причин не мають державності. Важливим моментом вважається можливість створення спільного економічного простору, який надасть цій консолідації більш визначеного характеру, оскільки нафтові запаси Середньої Азії (“туранська нафта”) є вкрай необхідною для врегулювання енергетичних задач Туреччини у споживанні і транзиті.

Туреччина, будучи найбільшою тюркською державою, хоча й припинила на офіційному рівні просувані ідеологію пантюркізму, на практиці все ж таки надає підтримку іншим тюркським народам. Неопантюркізм має на меті культурне та економічне зближення периферії – тюркських республік – з Туреччиною. На даний час тюркська мовна сім'я налічує більше сорока народів, чисельність яких перевищує 200 млн. Тюркськими державами є: Туреччина, Турецька Республіка Північного Кіпру, Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Киргизстан. Крім того, величезна кількість тюрків проживають в Македонії, в Болгарії, в Молдові, в Україні, у Грузії, в Ірані, в Росії і в Китаї.

Турецька прив'язаність до “тюркських республік” на думку С. Зінько, тільки посилюється за рахунок певних непорозумінь з Європою та арабським Близьким Сходом [3]. Центральнопівнічні держави, усвідомлюючи власну слабкість, досить охоче йшли на контакт з порівняно процвітаючої Туреччиною. Відсутність масштабної роботи щодо інтеграції країн пост-радянського простору до своєї орбіти, була зумовлена багатьма факторами. Це і нестача у Туреччині необхідних економічних і політичних ресурсів; прагнення політичних еліт тюркомовних країн затвердити свою державність; відсутність підтримки США, на яку Туреччина покладала багато надій у реалізації власних геополітичних цілей; присутність в регіонах інтересів інших держав, насамперед, Росії, Китаю, Ірану, що зумовило наявність вибору для тюркомовних країн; небажання Туреччини бути залученою в ряд регіональних конфліктів і кризових процесів [2].

На сьогоденнішому етапі Туреччина вже здійснила велику наукову, культурну та інформаційну пропаганду. Для цього Туреччина вдалася до створення різних “інтеграційних полів” – культурних, освітніх, економічних, у перспективі і політичних. Такі “поля” повинні служити одній довгостроковій цілі – об'єднанню тюрків. З цією метою створюється розгалужена мережа організацій – як державних, так і приватно-державних і приватних, які формують турецьке лобі і в довгостроковій перспективі покликаних сприяти реалізації інтересів Анкари. За прогнозом П. Варбанця, передбачуваний союз тюркських держав може стати гідною альтернативою вступу Туреччини до ЄС з огляду на те, що економічно країна вже достатньо зміцніла для того, щоб претендувати на роль регіонального лідера. Так, з 2002 року зростання валового внутрішнього продукту перевищує 7%, в 2007-му ВВП склав 400 млрд дол., Тим самим Туреччина забезпечила собі місце в числі 20 найбільш економічно розвинених держав світу.

Вже зараз Туреччина докладає значних зусиль для того, щоб вважатися великим регіональним гравцем в

середовищі Центральної Азії, де знаходиться більшість тюркомовних країн. Це, зокрема, підтверджують зустрічі її керівництва з лідерами країн Центральної Азії та Близького Сходу, а також та активна роль, яку стала грати Туреччина в Організації Ісламська конференція. У сфері культури та політики початком інтеграції зусиль стало проведення міжнародних тюркських курултайв, характерних для початку 90-х років, які були відновлені нинішньою правлячою партією у 2006 році. На Південному Кавказі Туреччина підтримує стратегічні відносини з Грузією та Азербайджаном, з якими активно розвиває політичні, економічні і культурні зв'язки. Туреччина – є головним торговим партнером як для Грузії, так і для Азербайджану. Покращуються відносини Туреччини також з Вірменією – єдиним стратегічним союзником Росії на Південному Кавказі. Нещодавно Туреччина відмінила політичний бойкот країн, що визнали Геноцид вірмен. Більше того, 24 квітня 2011 року офіційні представники Туреччини вперше взяли участь в заходах пам'яті Геноциду вірмен.

У питанні тюркської інтеграції Туреччина діє сміливо та послідовно. Для посилення контактів з країнами тюркської групи ТР діє за кількома напрямками [6, с. 67]: 1) стратегія, спрямована на створення єдиного енергетичного басейну, який не повинен залежати від Росії і який дасть можливість республікам Центральної Азії отримати прямий доступ до ринків Європи. Тут Туреччина виступатиме в ролі основного транспортного коридору для поставок енергоносіїв; 2) активізація розвитку ділових відносин і створення єдиної системи комунікацій в регіоні, що має посилити товарообіг і систему особистих контактів як між керівництвом окремих країн, так і серед простих людей; 3) співробітництво в сфері мови і культури, покликане сформуванню ідеологічне обґрунтування інтеграційних питань тюрксько-ісламського світу; 4) поступове посилення політичної інтеграції держав регіону шляхом створення інституцій за прикладом ЄС.

Події останніх років показують, що на цьому напрямку намітилася зворотна активізація, відповідний крок назустріч. Зокрема, несподіванкою для багатьох стала заява члена парламентського комітету з безпеки і оборони Азербайджану Західа Оруджов. За його словами, спільні навчання військових підрозділів країн свідчать, що обидві держави формують єдиний погляд на регіональні проблеми і питання безпеки. Він стверджує, що обидві країни приступили до формування єдиної армії за стандартами НАТО, членом якого є Туреччина [15].

Паралельно з течією неопантюркізму, яка лежала в основі ведення внутрішньої та зовнішньої політики, все більшого розповсюдження набуває ідея “неоосманізм”, яка обґрунтовує необхідність трансформації зовнішньополітичної стратегії Туреччини на близькосхідному напрямку в зв'язку із потребою у посиленні її ролі в процесах модернізації та демократизації країн регіону. Сучасна політика Туреччини щодо країн Близького Сходу характеризується глибиною та багатовекторністю. Як зауважив американський аналітик Стів Ларрабі: “Туреччина заново відкриває Близький Схід” [1].

Неоосманізм у зовнішній політиці Туреччини базується на кількох принципових положеннях. Туреччина більше не виступає у ролі “молодшого партнера” США і НАТО, оскільки ця країна вважається однією з головних складових безпеки Центральної Євразії та регіону, що дає змогу ТР брати на себе посередницькі ініціативи на Близькому Сході і потенціал для створення “ОБСЄ” на Кавказі. Неоосманізм не спрямований на створення противаги Заходу чи Росії і не використовує агресивних методів. Неоосманізм прагне досягти спільної згоди країни з рештою мусульманського світу (Близький Схід, Балкани, Північна Африка) і досягти з ними порозуміння за допомогою “м’якої” та врівноваженої політики. Через це того, щоб стати однією з ключових країн регіону, Туреччина проводить активну дипломатичну й економічну політику.

Неоосманійський рух Партії справедливості і розвитку репрезентований рядом важливих кроків щодо регіональної політики. Він має на меті побудувати міжкультурний простір на Близькому Сході, у Північній Африці та на Балканах, який би базувався на відродженому устрої РахОttoman, об’єднуючи різні мусульманські народи та надаючи їм значної культурної самостійності. Зокрема, на території країни вже повернуто арабську мову у богослужіння, яке після падіння халіфату здійснювалося виключно турецькою, тоді як священна книга всіх мусульман має читатися тільки арабською. Неоосманізм автоматично знімає й курдську проблему, оскільки визнаватиме їх рівними з іншими мусульманами – етнічними турками. Вже зараз неоосманісти виступають за створення аналогу ОБСЄ у Кавказькому регіоні.

Термін “неоосманізм” був введений в обіг у 1985 році британським дослідником Девідом Берчардом. Пізніше, в епоху правління Неджметтіна Ербакана, термін був реанімований Стефаносом Константінідісом, який наголошував, що Туреччина повертається до “зовнішньої політики, заснованої на імперських традиціях”. Вперше ідея неоосманізму була залучена до аналізу зовнішньої політики Туреччини загалом та в Близькосхідному регіоні зокрема, Тургутом Озалом. Поняття “Нового Османізму” почало досить активно обговорюватися в колах політологів та експертів з кінця 2008 року. Більше того деякі представники країн, які раніше входили до складу Османської імперії, почали говорити про “нову османську загрозу” і про “повернення кривавих традицій” [14]. На сьогоднішній день, головним прихильником даної ідеї є нинішній міністр закордонних справ Турецької Республіки Ахмет Давутоглу [2]. Саме його деякі вчені називають архітектором нової зовнішньої політики Анкари. Неоосманізм, як заявляє низка відомих турецьких аналітиків, зовсім не прагне повернути “оттоманське минуле”, однак відмінною рисою від класичного османізму є його неагресивна налаштованість, а скоріше дія м’якою силою за взаємною згодою сторін.

Дійсно, неоосманізм виступає як певна соціокультурна доктрина, покликана внести або реанімувати деякі принципові цінності, які домінували у часи Османської імперії на просторах, де проживають зовсім різні за культурою і світоглядом народи. Це один із пріоритетів нової регіональної політики Анкари –

прагнення підвищити свій статус в переговорному мирному процесі, що можна віднести до побудови бекграунду для політичного впливу та регіональної безпеки та базису для проведення військових маневрів. Водночас, неоосманізм має і ґрунтовні економічні мотиви, оскільки спрямований на досягнення нової якості регіональної консолідації щодо проведення більш збалансованої політики, що стосується Європи та США. Зближення ж з державами ісламського світу в економічній сфері покликане сприяти зростанню імпорту енергоносіїв, притоку арабських інвестицій та збільшенню обсягів торгівлі з країнами регіону.

Зацікавленість у зближенні з країнами Близького Сходу та Каспійського регіону пов’язана з різким збільшенням споживання енергоресурсів та електроенергії, що дозволить не тільки отримувати дешеві ресурси у країн–постачальників енергоносіїв, але і збільшувати прибуток за рахунок участі у проектах з транзиту цих ресурсів до країн–споживачів, зокрема, ЄС. Для Європи лідерство Туреччини у регіоні є особливо важливим з міркувань проектування нових нафто– і газопроводів. Як відомо, Туреччина вже зараз є вагомим споживачем та транзитною країною енергоносіїв, що дозволяє їй відігравати значну роль у “геополітиці трубопроводів”. Зараз Туреччина прагне стати “енергетичною біржею” регіону, монополізувавши енергетичні потоки, що йдуть зі сходу на захід.

Неоосманізм і неопантюркізм не можна протиставляти. Обидва напрямки ЗП Туреччини мають спільну мету – створення сприятливого середовища на міжнародній арені на основі лідерства у регіонах, які можуть зіграти ключову роль для економічного і культурного збагачення країни. На думку М. Бостанова, зовнішня політика Туреччини є також інтегрованим елементом і глобальної системи, тому будується відповідно до інтересів цієї системи, і в цілому орієнтована на збільшення вигод від інтеграції і на боротьбу з тими країнами, організаціями та групами, які виступають проти стандартів глобалізації Західного світу [16, с. 131]. Більше того, з точки зору Н. Шкіра, “неоосманізм” асоціюється з новим проамериканським напрямом у зовнішній політиці Туреччини, який найбільш яскраво проявив себе синхронно з приходом до влади в США Барака Обами. За словами дослідника, цей напрямок є віддзеркаленням підходу США до питання про роль Туреччини в регіоні [5].

За оцінкою українського науковця Т. Стародуб, зародження нової ідеології Турецької Республіки солідарне з політичною платформою російського євразійства, таким чином, для РФ порозуміння між Турецькою Республікою і державами Центральної Азії і Кавказу є бажаним. На думку аналітика, основна мета взаємодії між Туреччиною та Росією щодо цих регіонів зумовлена прагненням вирішити усі спірні історичні питання з метою вироблення спільної стратегії протидії поширенню впливу Заходу на Близький Схід та країни Північної Африки, Центральну Азію, Чорноморський регіон та Балкани [2]. В той час як більшість російських політологів оцінюють зростання ваги ТР в регіоні як загрозу для РФ і її ідеї відродження могутності СРСР. Обстоюється позиція, що натівська Туреччина, виходячи зі своєї приналежності до тюркського світу, а

отже, і культурної спорідненості з країнами Центральної Азії ідеально підходить для заповнення їх політичного вакууму, що утворився після розпаду біполярної системи. Робиться висновок, що США здійснює підтримку пантюркізму задля створення бар'єру проти відродження Росії [17].

За нашим переконанням, нова зовнішня політика Анкари з орієнтацією на ісламський світ, на залученість у справи Близького Сходу не ускладнює її стосунків з Європою і не суперечить її прозахідним орієнтирам. Варто відзначити її роль як посередника у спілкуванні країн Західної Європи та арабської світу. Крім того, адміністрація діючого президента США Барака Обами вітає намагання Туреччини посилити причетність до безпекових та політичних проблем Близькосхідного регіону [18]. Тому, можна зробити висновок, що країна продовжує виконувати функцію опори для своїх західних союзників, граючи роль проміжної ланки між Заходом і Сходом.

Виходячи з вищесказаного, нову позицію і формат відносин Туреччини з міжнародним співтовариством можна визначити як логічну і доцільну. Сьогоднішня зовнішньополітична парадигма спрямована на посилення лідерських позицій передусім у територіально близьких регіонах, споріднених культурно та релігійно. Нова адміністрація Р. Ердогана зробила своєчасний вибір на користь цих напрямків, де політика країни є бажаною, а підґрунтя для її реалізації сприятливим. Враховуючи зростання економічного потенціалу країни, можна зробити прогноз, що уряд успішно продовжуватиме об'єднання Близького Сходу, де Туреччина відіграватиме провідну роль лідера, центру і зразка для інших акторів і залишатиметься готовою долучатися політичним, гуманітарним і дипломатичним шляхом, як в односторонньому порядку, так і в альянсі з союзниками для врегулювання політичної ситуації в країнах регіону. Течії "неосманізму" та "неопантюркізму", в основі яких лежить побудова великої могутньої міжнародної спільноти та об'єднання всіх тюркських народів, а також активна участь країни в житті не лише Близького Сходу, але і в інших сусідніх регіонах має амбітні плани щодо присутності ТР у всіх пріоритетних для держави регіонах, причому на базі асиметричних відносин. Принцип "нуль проблем з сусідами", безсумнівно, ще деякий час залишатиметься домінуючим, та все-таки Туреччина, судячи з усього, стане більш активною у питанні підтримки народних рухів і більш критичною по відношенню до диктаторських режимів у регіоні. В результаті, Турецька Республіка, шляхом слідування новим зовнішньополітичним пріоритетам не лише закріпиться як регіональний лідер, але і значно зміцнить свої позиції на міжнародній політичній арені у відносинах з країнами Заходу.

Разом із тим, говорити про те, що ТР вибудувала оптимальну парадигму ЗП зарано, оскільки, знову ж таки, в ситуації з агресією РФ щодо українського Криму, де мешкають кримські татари, які розраховували на більш активну підтримку з боку Туреччини, турецька позиція в цьому питанні виявилася непомітною агресором.

Список використаних джерел

1. Петров В. Новая внешняя политика Турции / В.Петров

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.islamnews.ru/news-21431.html>

2. Стародуб Т.С. Сучасна політика Туреччини на Близькому Сході в контексті її залучення до революційних подій (2011) / Т.С. Стародуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/11/2011.html>

3. Зін'ко С. Основні напрями зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі / С.Зін'ко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.od.ua/p/213.doc>

4. Терехов Р.С. Политические доктрины МИД Турецкой Республики в 1990-е годы / Р.С. Терехов // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 4, История. Регионоведение. Международные отношения. – 2010. – № 2 (18). – С. 112–118.

5. Шкира Н.В. Пантюркизм, пантуранизм, "неосманизм" и экономические интересы России и Турции [Текст] / Н.В. Шкира // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. – СПб., 2014. – №165. – С. 147–153.

6. Варбанец П. Станет ли тюркский союз альтернативой вступлению Турции в ЕС? / П.Варбанец // Центральная Азия и Кавказ: Журнал социально-политических исследований. – 2009. – № 1. – С. 64–71.

7. Волович О. Турецкий неосманизм и "арабские революции" 2011 року. Інформаційно-аналітичне есе / О.Волович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.od.ua/p/404.doc>

8. Милошевич З. Неооттоманство – новая внешняя политика Турции / З.Милошевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.volksdeutsche-stimme.de/analyse/neootto_200110.htm

9. Рукомеда Р. Внешняя политика Турции, вид изнутри / Р.Рукомеда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/news/590880-vneshnyaya-politika-turtsii-vzglyad-iznutri.html>

10. Аватков В. Неоосманизм / В.Аватков // Свободная мысль. – 2014. – № 3. – С. 71–78.

11. Баджик Г. Турция: новый геополитический нарратив / Г.Баджик // Центр. Азия и Кавказ. – 2006. – № 3. – С. 27–44.

12. Давутоглу А. Внешняя политика Турции и Россия / А.Давутоглу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.globalaffairs.ru/number/n_14562

13. Fidan Hakan A. WorkinProgress: The New Turkish Foreign Policy / Hakan Fidan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/work-progress-new-turkish-foreign-policy>

14. Бахревский Е. Политика "нового османизма" Турции и постсоветское пространство / Е.Бахревский [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caucasica.org/analytics/detail.php?ID=2077>

15. Зуев Д. Туреччина: ісламизм поступається неосманізму / Д.Зуев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2013_08_08/Turechchina-slam-zm-postupatsja-neosman-zmu/

16. Бостанов М.Э. Современная внешняя политика в условиях глобализации / М.Э. Бостанов // Историческая и социальная-образовательная мысль. – М., 2013. – № 5 (21).

17. Егизарян В. Неопантюркизм: Азербайджан и Центральная Азия / В.Егизарян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vahanyeghiazaryan.blogspot.com/2014/08/vvy-xix-1990.html>

18. Мощенко О.М. Пріоритетні напрями зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні / О.М. Мощенко // Стратегічні пріоритети. – К., 2013. – № 4 (29).

References

1. Petrov V. Novaja vneshnjaja politika Turcii / V.Petrov [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.islamnews.ru/news-21431.html>

2. Starodub T.S. Suchasna polityka Turechchyny na Blyz'komu Shodi v konteksti i'i' zaluchennja do revoljucijnyh podij (2011) / T.S. Starodub [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/11/2011.html>

3. Zin'ko S. Osnovni naprjamy zovnish'oi' polityky Turechchyny na suchasnomu etapi / S.Zin'ko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.niss.od.ua/p/213.doc>

4. Terehov R.S. Politicheskie doktriny MID Tureckoj Respubliki v 1990-e gody / R.S. Terehov // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 4, Istorija. Regionovedenie. Mezhdunarodnye otnoshenija. – 2010. – № 2 (18). – S. 112–118.

5. Shkira N.V. Pantjurkizm, panturanizm, “neosmanizm” i jekonomicheskie interesy Rossii i Turcii [Tekst] / N.V. Shkira // Izhvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A.I. Gercena. – SPb., 2014. – № 165. – S. 147–153.

6. Varbanec P. Stanet li tjurkskij sojuz al'ternativnoj vstupleniju Turcii v ES? / P.Varbanec // Central'naja Azija i Kavkaz: Zhurnal social'no-politicheskikh issledovanij. – 2009. – № 1. – S. 64–71.

7. Volovych O. Turec'kij neosmanizm i “arabs'ki revoljucii” 2011 roku. Informacijno-analityчне ese / O.Volovych [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.niss.od.ua/p/404.doc>

8. Miloshevich Z. Neootomanstvo – novaja vneshnjaja politika Turcii / Z.Miloshevich [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.volksdeutsche-stimme.de/analyse/neootto_200110.htm

9. Rukomeda R. Vneshnjaja politika Turcii, vid iznutri / R.Rukomeda [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.unian.net/news/590880-vneshnyaya-politika-turtsii-vzglyad-iznutri.html>

10. Avatkov V. Neosmanizm / V.Avatkov // Svobodnaja mysl'. – 2014. – № 3. – S. 71–78.

11. Badzhik G. Turcija: novyj geopoliticheskij narrativ / G.Badzhik // Centr. Azija i Kavkaz. – 2006. – № 3. – S. 27–44.

12. Davutoglu A. Vneshnjaja politika Turcii i Rossija / A.Davutoglu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.globalaffairs.ru/number/n_14562

13. Fidan Hakan A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy / Hakan Fidan [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/work-progress-new-turkish-foreign-policy>

14. Bahrevskij E. Politika “novogo osmanizma” Turcii i postsovetskoe prostranstvo / E.Bahrevskij [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://caucasica.org/analytics/detail.php?ID=2077>

15. Zujev D. Turechchyna: islamizm postupajet'sja neosmanizmu / D.Zujev [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : http://newsradio.com.ua/2013_08_08/Turechchina-slam-zm-postupatsja-neosman-zmu/

16. Bostanov M.Je. Sovremennaja vneshnjaja politika v uslovijah globalizacii / M.Je. Bostanov // Istoricheskaja i social'no-obrazovatel'naja mysl'. – M., 2013. – № 5 (21).

17. Egiazarjan V. Neopantjurkizm: Azerbajdzhan i Central'naja Azija / V.Egiazarjan [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://vahanyeghiazaryan.blogspot.com/2014/08/vvy-xix-1990.html>

18. Moshhenko O.M. Priorytetni naprjamky zovnishn'oi' polityky Turechchyny u Blyz'koshidnomu regionu / O.M. Moshhenko // Strategichni priorytety. – K., 2013. – № 4 (29).

Moshchenko O. M., postgraduate, State Institution “Institute of World History” NASU (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

The new policy of the Turkish Republic in terms of neo-Ottomanism and neo-Panturkism

The article highlights the current trends and tendencies of Turkish Republic foreign policy. The new foreign policy doctrine is being analyzed. The primary attention is paid to the ideological sects of neo-Ottomanism and neo-Panturkism, their role in international environment country's strategy construction. The transformation of bilateral Turkey–Middle East and –Central Asia relations, as well as their regional associations is analyzed.

Keywords: Turkey, Middle East, foreign policy, neo-Ottomanism, neo-Panturkism, foreign policy doctrine, regional leadership.

Мощенко А. М., аспирант, Государственное учреждение “Институт всемирной истории” НАН Украины (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Новая политика Турецкой Республики в категориях неосманизма и неопантуркизма

Освещаются современные направления и тенденции внешней политики Турецкой Республики, анализируется ее новая внешнеполитическая доктрина. Особое внимание уделяется характеристике идейных течений неосманизма и неопантуркизма, выяснению их роли в формировании стратегии страны на международной арене. Рассматривается трансформация формата отношений Турции со странами Ближнего Востока и Центральной Азии, а также их региональными объединениями.

Ключевые слова: Турция, Ближний Восток, внешняя политика, неосманизм, неопантуркизм, доктрина, региональное лидерство.